

Lakatos Andor:

Jekelfalusy Vince székesfehérvári püspök és az I. vatikáni zsinat
Előadás a Székesfehérvári Egyházmegye Jekelfalusy Vince emlékkonferenciáján,
püspökké szentelésének és székfoglalásának 150. évfordulója alkalmából
Székesfehérvár, Szent István Múvelődési Ház, 2017. május 6. (szombat)

A 19. század egyik fordulópontján, az I. vatikáni zsinat során erősen megosztó egyházpolitikai nézetek ütköztek Európában, s a heves vitákat jellemző indulatok közepette a résztvevők „táborokba” kényszerültek, mai kifejezéssel élve talán jogosan nevezhetjük válsághelyzetnek azokat az időket. Milyen döntések előtt álltak a korszak püspökei, milyen utak, milyen magatartásformák léteztek? Ebben a kiélezett helyzetben, mintegy tablószerű összkép kapcsolatrendszerében szeretnénk megtalálni Jekelfalusy Vince (1802-1874) helyét, figyelemmel követve kétségtelenül egyéni álláspontjának kialakulását, keresve magatartásának mozgatórugóit.

Mit hozott magával a püspök, milyen tulajdonságai befolyásolhatták döntéseit?

Pályája jogászként indult, ezt követték a hittudományok, és bölcsész doktori címet is szerzett, mindez a dolgok rendjében vetett hitet és alapvetően jogi-tudományos gondolkodásmódot eredményezett. Ehhez szorosan kapcsolódva, tekintélytisztelete is közismert volt, melyet minden félreértés és megpróbáltatás ellenére megőrzött úgy az uralkodóházzal, mint Rómával, a Szentszékkel szemben. Mindezt intézményesen tudta szemlélni-képviseelni, anélkül, hogy elmerült volna a személyes részletek útvesztőjében.

„Karrierje” többször is hajótörést szenvedett, de a félreállítást, a megszegyenítést is türelemmel viselte (álláspontjának, véleményének határozott jelzése mellett), mindezek a tapasztalatok, és idős kori betegségei mintegy „tisztító próbákat” jelentettek számára, melyeket alázattal tudott fogadni, viselni.

Úgy véljük, hogy Jekelfalusy az I. vatikáni zsinat idejére (1869-1870) életkoránál és helyzeténél fogva képessé vált arra, hogy ügyeket személyes érdekektől-vágyaktól mentesen, ne érzelmeiktől vezérelve képviseljen. Képessé vált a „csatazaj” közepette is elsősorban a lelkiismeret hangjára figyelni, és annak megfelelően dönteni, még akkor is, ha ezek a döntések kellemetlenséget, vagy akár üldöztetést okoztak számára.

Hogyan festett a tágabb környezet, Európa 1869-ben?

A 19. század „uralkodó eszméi”, a szabadság eszménye, a liberalizmus és a nacionalizmus forradalmakhoz és háborúkhöz vezettek. A társadalmi átalakulás (a feudalizmus vajúdása, a polgári lét születése) általában nem volt erőszakmentes, s a nemzetállamok létrejötte is katonai konfliktusokkal járt (ld. olasz- és német-egység folyamatát).

IX. Pius pápa már 1848-ban közvetlen tapasztalatokat szerzett, a pápai állam is érintett volt, sőt veszélyeztetetté is vált az említett folyamatokban. A forradalmi tapasztalatok után a pápa elítélte a kor tévedéseit (Syllabus, 1864), élesen bírálva az említett koreszméket.

Közben a politikai hatalmak Európa-szerte erőteljesen beavatkoztak az egyházi életbe, jogot formálva főpapi kinevezésekre és vagyoni ügyekre, minden hatalmat az államhatalomból levezetve (főkegyúri jog stb.). Kié az elsőbbség? A liberális politikai hatalom is diktálhat, feltételeket szabva a helyi egyházak számára a polgárok nagyobb közösségére, érdekeire hivatkozva? (Út a nemzeti egyházak, egyedi eljárások felé...) Vagy a pápa egységes lelki hatalma az elsődleges, amely nem ismer országhatárokat? Korlátozható-e a pápák joga nemzeti-uralkodói érdekekre hivatkozva (ld. placetum)?

Az említett feszültségek eredménye, hogy a zsinat meghirdetésére-megkezdésére már indulatos viták közepette került sor, sokan küzdelemre, harcra készültek, szellemi-jogi „fegyvereket” keresve az elkerülhetetlennek vélt ütközetekhez.

A zsinat feladata, szükségessége

Történelmi távlatban szemlélve a zsinatra az egyháznak kétségtelenül szüksége volt, hiszen válaszolnia kellett a korszakváltás, a 19. század kihívásaira, a polgári-városi életforma születésére és az ipari forradalom okozta civilizációs változásokra. Egykor a tridenti zsinat felelt a reformáció után kialakult helyzetre, hasonló volt most is a tét, és nem kisebb a feladat, csak egy másik történelmi helyzetben, de legalább annyira fordulóponton. A zsinatot összehívó levél kitért a kor elvallástalanodó, szekularizációs jelenségeire, az erkölcsi nehézségekre, az egyházat ért támadásokra stb.

1869-70-ben a modern világ és az egyház viszonyának rendezését kezdték meg, s ezt a félbemaradt, nagy munkát a II. vatikáni zsinat folytatta. Nem is nagyon lehet ez az évszázados távlat nélkül reálisan vizsgálódni, hiszen az I. vatikáni zsinat nem maradhatott pusztán a teológia talaján, az egyébként liberális közélet, a sajtó és a kormányzatok alaposan átpolitizálták a zsinatot, s az utókor is ezt tette még jó ideig, a 20. század első felében pl. a liberalizmus-ellenesség jegyében, mintegy beállva egyik vagy másik táborba. Megbékélve közelíteni a témához tulajdonképpen csak a II. vatikáni zsinat után lehet, elismerve, hogy a diskurzusok egykor a kritikus 100-as pulzus felett, elfogultan történtek, és sokszor az érzelmek domináltak.

A nehéz érzelmeket pedig valójában a kölcsönös bizalmatlanság szülte: a pápa bizalmatlan volt a korszak kormányaival, politikai vezetőivel szemben, a kormányok a pápaság lelki hatalmával szemben, mindkét fél a másik beavatkozásától félt. A püspökök pedig gyakran „két tűz között” álltak, időnként szintén bizalmatlanul egyik-másik féllel szemben, de legfőképpen tanácstalanul, hiszen nem felelhettek meg az egymással ellentétes elvárásoknak. Sokan ennek ellenére a mindenkinek megfelelő, kiegyenlítő álláspontra törekedtek, ami az említett politikai-érzelmi háttér fényében tulajdonképpen lehetetlen volt, előbb-utóbb szükségszerűen törésvonalak keletkeztek.

Hogyan festett az Osztrák-Magyar Monarchia és a magyar egyház 1867-ben?

Nem sokkal a zsinat előtt, 1867-ben a kiegyezés lázában égett Magyarország, és általában bizakodva, nagy várakozásokkal tekintettek a jövőbe. A „kiegyenlítés” részeként, ahogy akkoriban a folyamatot nevezték, újra kinevezte Ferenc József a felelős magyar minisztériumot, vagyis 1848 után ismét szembesültek a főpapok egy olyan modern, demokratikus alapokon létrehozott kormányzati szervvel, melyet nem volt könnyű befogadni-elhelyezni életükben, és amely hamarosan az egyház életével kapcsolatos jogokat is gyakorolt, így előterjesztésekkel élt a főkegyúri jogok, pl. a főpapi kinevezések kapcsán. Az első főpap, akit a kiegyezéssel hivatalba lépett magyar kormány előterjesztett, Haynald Lajos kalocsai érsek volt, az ő kinevezését páratlan gyorsasággal, néhány nap alatt keresztülvitték Budán, 1867 április elején (egyetlen jelöltként). Haynald 50 éves, viszonylag fiatal ember volt, és ekkoriban Rómában, a rendkívüli ügyek kongregációjában teljesített szolgálatot, néhány évvel korábban az erdélyi uniót támogató magatartása miatt mondatta le Ferenc József az erdélyi püspöki székről. A kiegyezés évében így aztán a „nemzet kéréseként” fogalmazta meg javaslatát Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter, ragaszkodva a magyarok által közkedvelt, és egyébként a római megítélést tekintve is sikeres személyhez. Az esztergomi érseki széket néhány hónappal korábban, az év elején töltötték be, Simor János primás hasonló korú volt Haynaldhoz, pályafutásuk többször is találkozott életük folyamán, egymás közelében tanultak-dolgoztak esztergomi egyházmegyes korszakukban. Simor viszont még a bécsi udvari körök bizalmasa-jelöltje volt, kinevezését igyekeztek is a magyar kormány hivatalba lépése előtt véghezvinni. A sajtóhírek szerint a közvélemény a magyar egyház élére Haynaldot várta-remélte, ez nyilvánvalóan a kiegyezés folyamatát meghatározó szabadelvű elit igénye lehetett, de kétségtelen volt Haynald általános népszerűsége is, erdélyi határozott

kiállása, s az erdélyi unió időközben megvalósuló ügye miatt. A püspöki kar élén, meghatározó-vezető személyként tehát két olyan érsek állt, akik Jekelfalusynál mintegy másfél évtizeddel fiatalabb korosztályt képviseltek.

Az 1866. november 19-én székesfehérvári püspökké kinevezett Jekelfalusy Vincét is 1867 május 5-én szentelte püspökké Simor János régi püspöki székhelyén, Győrben. Bár a kinevezés még 1866-ban történt, a folyamat mégis jól illeszkedett a kiegyezéshez, mintegy „megbékélve” az 1848-as, meghiúsult püspöki kinevezéssel, feledtetve a félreállítás éveit. Jekelfalusy székfoglalása néhány nappal később, május 8-án volt Székesfehérváron, a következő hónap első meghatározó élménye minden bizonnyal Ferenc József és Erzsébet koronázása volt június 8-án Budán, a Mátyás-templomban. Az eseményt mind az udvartartás, mind a magyar kormány körültekintően szervezte, a püspökökkel is előzetes próbát tartottak a lovas koronázási menethez (bár a magyar ember lóra termett, az esemény hangzavarától megzavarodott lovak hátáról így is néhányan leestek), fontos volt, hogy a püspöki kar az újonnan kinevezett esztergomi- és kalocsai érsekekkel teljessé váljon, hiszen nekik a koronázásnál is kiemelt szerepük volt, és hogy a püspökök minél nagyobb létszámban megjelenjenek. Az ünnepélyes koronázás pünkösdi hétféjére, szombatra esett, a szokásos böjt alól külön felmentést kért Rómából Simor érsek, s a főpapok az ünnep fáradalmait szinte még ki sem pihenték, máris indulhattak Rómába, ahol IX. Pius pápa hívására több ezer püspök ünnepelte együtt június 29-én az apostolfejedelmek halálának 1800. évfordulóját. A pápa ez alkalommal említette először a nyilvánosság előtt, hogy zsinatot szándékozik összehívni, bejelentésének ekkor még nem volt nagy visszhangja Magyarországon. Nálunk hangsúlyosabb volt az említett jubileumi események (szentelések, székfoglalók, koronázás) öröme, s a Rómában történtek kapcsán szívesen emlegették, hogy Haynald érseknek meghatározó szerepe volt a püspökök nevében írt hódoló felirat fogalmazásában, s ez nemzetközi elismerést-megbecsülést jelentett egy magyar főpap számára.

Haynaldhoz egyébként idehaza is nagy reményeket fűztek, a kiegyezéssel egy óriási törvénykezési folyamat kezdődött, mely az állam és a katolikus egyház viszonyát is sok ponton érintette. Ehhez a munkához remélt Andrássy és Eötvös közvetítőt Haynald személyében a püspökök felé, hiszen fontos volt számukra, hogy a főpapok tekintélyükkel, ill. a főrendiházban tevékeny közreműködésükkel, szavazataikkal támogatják-e a kormány modernizációs elképzeléseit. Az imént említett ünnepek után gyorsan jöttek a hétköznapiak, ahol a konkrét ügyek hamarosan kényes konfliktusokat eredményeztek. A főpapok kénytelenek voltak együttműködni a szabadelvű kormányzattal, hiszen egyébként Magyarország modernizációjának, a szükséges törvények megalkotásának kerékkötői lettek volna, de közben igyekeztek védeni a katolikus érdekeket, folyamatos kompromisszumokra kényszerülve.

Konfliktushelyzetek fontos közéleti-politikai kérdésekben

A következő két évben a püspökök több fontos közéleti-politikai kérdésben is súlyos konfliktushelyzetekbe kerültek, a következőkben három ilyen kérdéskört emelünk ki példaként, a katolikus autonómia-mozgalom ügyét, a népiskolai törvényt és a Szentszékkal kötött 1855-ös konkordátum érvényességének kérdését.

Már 1867 őszen felmerült a Katolikus Autonómia ügye, mellyel a katolikus egyház önkormányzatát hozták volna létre a vagyoni és iskolai ügyek kezelésére. A liberális kormányzat a világiak, választott képviselők meghatározó szerepét erőltette, miközben a főpapság a püspökök egyházkormányzati jogait féltette, s az uralkodó sem ruházta volna át szívesen főkegyúri joggyakorlatának egy részét erre az új testületre. A vallás- és tanulmányi alapok óriási vagyonának kezelése valójában az uralkodói- és kormányzati körök számára is fontos lehetőség-eszköz volt, nem szívesen adták volna ki az állami kezelésből, ráadásul hamarosan vita kerekedett az említett alapok jogi természetéről, valódi tulajdonosáról. Az

autonómia ügye így néhány éven belül a tárgyalások-kongresszusok ellenére megfeneklett, maradt viszont az állami kezelés-beavatkozás az egyház vagyoni helyzetébe, s a sorozatos kompromisszumok a konkrét ügyekben a miniszterek és a püspökök között.

Az 1868-as év törvénykezési hullámában indulatokat szült az egyháziak részéről Eötvös népiskolai törvényjavaslata (1868. XXXVIII. tc.), a törvényt végül decemberben szentesítette Ferenc József. Létrejöttek az állami, ún. közös iskolák, és az egyházi iskolákra vonatkozóan is kimondták az állam felügyeleti jogát. A felekezeti iskolák továbbra is működhettek, de amennyiben nem feleltek meg bizonyos minőségi követelményeknek, közös iskolává kellett átalakítani őket. Azonnal megszületett a félelem az „elközösítésektől”, az iskolaügy államosításától. A közös iskolákat az állam finanszírozta, míg az egyháziakat továbbra is a felekezetek tartották fenn, a minőségi követelményekhez tehát itt nem társult anyagi támogatás, ezt sokan sérelmezték, mintegy „versenyhelyzetet” sejtve a háttérben, egyenlőtlen feltételekkel.

De nem csak a kormánnyal került szembe a püspöki kar bizonyos kérdésekben, még 1867 őszén, egy októberi püspökkari értekezleten elutasította IX. Pius pápa kérését, amely az 1855-ös konkordátum becikkelyezésére vonatkozott. Az egyezményt Ferenc József császár az abszolutizmus idején, egész birodalmára vonatkozóan kötötte a Szentszékkal, egységes jogokat biztosítva a katolikus egyház életéhez. A kiegyezéssel viszont a magyar politika érvénytelennek mondta ezt a megegyezést, ragaszkodott a magyar nemzeti sajátosságokhoz a primási jogok és a főkegyúri jogok tekintetében. A magyar püspökök elfogadták a kormányzat álláspontját, de írásban nem vállalták elutasító véleményüket, ezért végül úgy határoztak, hogy magánúton tájékoztatják a pápát a kialakult helyzetről.

Az ünnepi pillanatok derűje után tehát elég gyorsan jött a ború, a püspökök a kormánnyal és Rómával is konfliktusokba keveredtek, s ezek a konfliktusok az egyéniségektől függően, nyilvánvalóan érzelmeket is szültek. Nem véletlen panaszkodnak félelmekre, bizalmatlanságra a korszak naplói-visszaemlékezései, és időnként megállapítják, hogy az említett felek hivatalos kommunikációja, tárgyalásai egyre kevésbé voltak őszinték.

Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát visszaemlékezéseiben úgy fogalmaz, hogy a kiegyezést a főpapok megmásíthatatlan tényként (fait accompli) elfogadták, habár meggyőződésük ellenében történt, mégis egész szívvel ragaszkodtak hozzá. Úgy vélték, *„az egyház minden kormányforma mellett meg tud lenni, s ha irányában igazságos szellem intézkedik, egész lelkesedéssel támogatja a kormány embereit! Fájdalom, az 1867-i Minisztérium nem volt őszinte az egyház irányában, mi csakhamar ki is tűnt.”* A kezdeti lelkesedés tehát láthatóan gyorsan átcsapott az említett bizalmatlanság légkörébe.

Kruesz emlékirataiban határozottan úgy vélte, ezekben az években a püspöki kar alulteljesített. Nem győzte figyelemmel követni a változásokat, fizikailag is nehéz, szinte lehetetlen volt befogadni a sajtó információit, elolvasni a törvényjavaslatokat és azok háttéréről tájékozódni. Aki ezt igyekezett lelkiismeretesen elvégezni, annak másra nem igen jutott ideje. Jól látható ez Haynald érsek tevékenységén, aki ekkoriban szinte „budapesti érsek” lett, és alig néhány napot tartózkodott egyházmegyéjében. Jelkelfalusy püspök mindeközben negyven napos bérmakörutat tart, kánoni vizitációkat tervez, és sokkal inkább szeretné egyházmegyéjét járni, ill. papjait látogatni...

A püspököknél hiányzott a csapatmunka, a feladatmegosztás. Sokszor összegyűltek ugyan Simor primás hívására Budán, egyeztetve bizonyos kérdéseket, de általában előzetes napirend, tájékoztatás nélkül. A találkozókat gyakran Haynald Lajos kalocsai érsek, a politikai ügyek rendszeres előterjesztője kezdeményezte, jegyzőkönyv ugyan készült (Kruesz Krizosztom közreműködésével), de szinte csak emlékeztetőül, nem olvasták vissza, nem hitelesítették a következő ülésen, nem kaptak a püspökök saját példányokat belőle stb. Az egész helyzetet kényelmetlenné tette az előkészítés hiánya, a következetlenség, és az a furcsa helyzet, hogy a

hivatalból illetékes pírmas gyakran maga sem ismerte az ügyeket, s átadva a szót Haynaldnak, ezt nyíltan ki is fejezte.

1867-1869 között tehát politikai-közéleti tekintetben egyre frusztráltabbá váltak főpapjaink, amennyiben lelkiismeretesen akartak megfelelni püspöki hivatásuknak, s ezek a nehéz érzések terhelték őket már a zsinati előkészületek idején is.

Zsinati előkészületek

IX. Pius kétségtelen szándéka volt Róma tekintélyének, a pápa jogainak megerősítése, de később, sarkítva szinte vádként emlegették ezt, mintha a zsinat szerepe ebben ki is merült volna, és ez lett volna egyetlen célja. A pápai jogok ügyét valóban a figyelem középpontjába állította a csalatkozhatatlanság (infallibilitas) kapcsán kiélezett vita, s hogy a közvéleményt, a sajtót mindvégig elsősorban ez a téma foglalkoztatta.

A pápa a zsinat összehívásáról három magyar püspök véleményét kérdezte meg előzetesen, bizalmas levélben, s a válaszokból már ekkor jól kirajzolódott a megosztottság. Scitovszky pírmas és a görög katolikus nagyváradi püspök, Papp-Szilágyi József nem tartották célszerűnek-időszerűnek a zsinatot Magyarország belső átalakulására, és a világegyház helyzetére hivatkozva (ez volt lényegében az „időszerűtlenség” érve, mely később is jelen volt, amikor úgy gondolták, hogy a pápai tévedhetetlenség dogmatizálásával a kormányt, a protestánsokat és az ortodox egyházat is provokálnák). Az idős tudós, Roskoványi Ágoston nyitrai püspök viszont nemcsak helyeselte, de a zsinat témái közé ajánlotta a pápai tévedhetetlenség dogmatizálását is. Roskoványi nyilván elsősorban teológusként nyilatkozott, míg püspöktársai politikai szempontokat-következményeket mérlegeltek. Ez a két út tehát korán elvált, viszont mindvégig jelen volt, akkor is, ha a közélet hangja, a sajtó politikai érdeklődése el is nyomta a teológia megnyilvánulásait-érveit.

Konzultorként a zsinat előkészítésében két magyar teológus volt jelen, Dankó József esztergomi teológiai tanár és Kováts József kalocsai kanonok. Utóbbinak Haynald érsekhez írt leveléből idézünk, az állam és az egyház viszonyának katolikus elvek szerint történő rögzítéséről: *„Maglehet, sokaknak nem fog időszerűtinek tetszeni ezen ily határozott alakban fogalmazott elveknek félreérthetetlen kimondása, de részemről is ezt szükségesnek találom, mert a történet tanubizonysága szerint a közvéleményhez alkalmazkodó czirogatásokkal az egyház még soha sem nyert, hanem csak tekintélyében vesztett; de különben is az igazság különféle diplomatikai alkalmazkodásokat nem igen tűr...”* Az előkészítő szakasz információi aztán kitudódtak, és így történt, hogy a zsinatra nem csak a teológusok, hanem Európa kormányai is készültek, a politikai beavatkozás formáit keresve.

1869 nyarán a magyar kormány és az uralkodó is világossá tette kérését a püspökök előtt: tartózkodjanak minden olyan lépéstől Rómában, ami az egyház helyzetét Magyarországon megnehezítené, valamint a kormány és az egyház között kialakított egyensúlyt megbillentené. A közvélemény megfogalmazásában mindez kb. azt jelentette, hogy külföldről ne avatkozzanak a magyar egyház és az állam viszonyába. A háttérben azt a kérdést is megemlítették, hogy alkalmasak-e vajon a körülmények a magyar püspökök kiutazására, tehát voltak, akik a részvétel szükségességét is megkérdőjelezték, de ez minden bizonnyal kisebbségi ötlet-álláspont maradt.

A zsinat megkezdése, a „táborok” gyors kialakulása

Az első nyilvános ülés 1869. dec. 8-án volt Rómában. A zsinatot megnyitó beszédében IX. Pius dühöngő harcot, összeesküvéseket említ, és úgy fogalmaz, nagy erővel támadnak Isten házában régi ellenségei. Ezzel szemben az egyházban megvan a tökéletes társaság minden szükséges kelléke, nem szorul rá másra, hogy hivatását be tudja tölteni, az összes emberi társaságoktól különbözik, és föléjük is emelkedik. Mivel a zsinati atyák 35%-a olasz, 17 %-a francia volt, és a pápa szállást-ellátást is biztosított az általa meghívott, szegényebb

püspököknek (így Európán kívüli területekről is nagyobb létszámban részt vehettek), összességében az ultramontán, azaz pápapárti nézetek képviselői voltak túlsúlyban. A kb. 80 tagot számláló ellenzék főként a német nyelvterületről és Közép-Európából jött. Ehhez a kisebbségi ellenzékhez csatlakozott a magyar püspökök zöme (kivétekként Jekelfalussy Vince mellett Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát nevét szokták még említeni, utóbbi azonban korábban, még 1870 tavaszán hazautazott a zsinatról).

A megkezdett munka eredményeként, a 3. nyilvános ülésen, 1870. április 24-én az atyák egyhangúlag elfogadták a hitről szóló, *Dei Filius* kezdetű dogmatikus határozatot, mely négy fejezetben rögzítette a hittel kapcsolatos dogmatikus tételeket (1. Isten, minden dolgok teremtője, 2. A kinyilatkoztatás, 3. A hit, 4. A hit és az értelem). Ezután jött a hangsúlyosabb-terjedelmesebb rész, az Egyházzól szóló tanítás, hamarosan azonban új irányt jelölt, és egyben megoszlást is keltett a pápai csaltakozhatatlanság (infallibilitas) ügyének soron kívüli előterjesztése.

Az Egyházzól szóló tanítás megfogalmazásának kezdetén egy csoport (400 püspök) javasolta a pápai csaltakozhatatlanság előterjesztését-tárgyalását, mely egy másik csoport (egy tekintélyes kisebbség, 136 püspök) véleménye szerint nem volt időszerű, nem volt alkalmas az időzítését tekintve (féltek attól, hogy országaikban károkat okoz a híre, s ezzel együtt az egyház megítélése kárt szenved). A dogmatizálás hívei elsősorban a pápa helyzetét szerették volna erősíteni. A többség szervezésében részt vettek a pápai hivatalok, mögöttük állt a pápai tekintély, míg a kisebbség ügyeibe, taktikájuk kidolgozásába az európai kormányok és a diplomáciai testületek képviselői is beavatkoztak. Nyilvánvalóan igyekezett mindkét fél nyomást gyakorolni a püspökökre. Mindeközben szinte sajtóháború kísérette a zsinati fejleményeket, kiszivárogtatott (vélt vagy valós) hírekre alapozva, időnként személyeskedve.

A magyar kormány intervenciója a zsinaton

A minisztertanács 1870. március 18-án úgy döntött, hogy felszólítja a magyar püspököket, saját érdekükben hagyják el tüntetőleg a zsinatot. A kormány úgy vélte, a csaltakozhatatlanság dogmája és a pápai Syllabus tanai az állam és az egyház összeütközését eredményezik. Sértik az apostoli király évszázados jogait, a hazai törvényeket, és ellentétesek a nemzetek általános nézeteivel. Mindezt levelekben közölték egyrészt hivatalosan Simor primással, másrészt „barátilag” Kovács Zsigmond pécsi püspökkel, azért vele, mert az ő sógora volt a kormány egyik tagja, Horváth Boldizsár igazságügy miniszter. Kovács püspöknek a levelet testvére vitte személyesen Rómába. Ebben a tájékoztatásban már az is szerepelt, hogy a magyar főpapok aligha maradhatnak a főrendiház tagjai, ha idegen hatalom törvényeinek vannak alávetve, s a történetek magukkal hozhatják az egyházi vagyon államosítását. Kemény fenyegetés történt tehát a kormány részéről, és nyilvánvaló, hogy egységes ellenzéként fogták fel a magyar püspököket, egyéni véleményeknek-megítélésnek nem nagyon maradt helye.

A püspököket a kollektív hazautazástól Haynald érsek javaslata mentette meg, melynek eredményeként határozottan kérték a kormányt, hogy maradhassanak, hiszen a kormány számára is előnyösebb, ha ellenzéki tevékenységüket aktívan ki is fejezhetik, mint ha pusztán passzívan távol maradnak. Javasolták, hogy inkább aktivizálják és utaztassák ki az otthon maradtakat, hogy erősíthessék az ellenzékét. Ezt az érvelést a kormány végül elfogadta.

Az infallibilitas dogmatizálása

Április 23-án, 150 zsinati atya aláírásával adták át a pápának a csaltakozhatatlanság sémájának azonnali tárgyalására vonatkozó kérést. Április 27-28-án már tárgyalták is a választmányi üléseken, kiemelve és előre hozva a pápai primátusról szóló fejezet megfelelő részeit, s számba véve a megjegyzéseket. Az új sémát nyomtatott formában az általános ülés május 13- június 3. között tárgyalta.

Július 13-án, a pápáról szóló konstitúció próbaszavazásán a magyar püspökök 13 nemmel és egy igennel szavaztak. Jekelfalusy püspök tehát egyetlen igen szavazatával, püspöktársaival szemben egyedül maradt.

Egy utolsó kísérletként kérte a kisebbség „az egyház bizonyosságaira támaszkodva” rész betoldását július 15-én. Miután ezt a pápa nem teljesítette, júl. 16-17-én a távozás mellett döntöttek, így nem vettek részt a nyilvános ülésen, legtöbben még 17-én elhagyták Rómát, bízva, hogy így nem lesz meg a zsinati döntésekhez szükséges egyhangúság. Így került sor az utolsó nyilvános ülésre július 18-án, ahol név szerint szavaztak az atyák, 533 placet és 2 non placet lett az eredmény. Az általános ülés kapcsán nyilatkozatban tiltakoztak a sajtóban megjelent rágalomok ellen, elutasítva a különféle vádakat.

IX. Pius megerősítette a zsinati határozatokat, és kihirdette a *Pastor aeternus* kezdetű konstitúciót, melynek negyedik része szólt a római püspök tévedhetetlen tanítói hivataláról. Értékelő beszédében a pápa hangsúlyozta, hogy a pápai tekintély nem elnyomja, hanem segíti, nem csökkenti, hanem erősíti a püspököket.

Jekelfalusy püspök döntése

Minden bizonnyal nehéz lehetett egyedül vállalni az igen szavazatot Rómában, s ezt a magányos utat valójában tovább, a zsinati határozatok kihirdetése esetében is viselnie kellett a püspöknek. Mellőzöttséget, s a világ szemében ostobaságot, együgyűséget jelentett ez a magatartás, a megbélyegzettség érzésével.

Jekelfalusy azonban fontosabbnak ítélte a lelkiismeret szavát követni, s a korábban említett teológus megközelítést képviselni minden csatazaj ellenére. A táborok szervezéséből, mozgalmakból kimaradt, különvéleményével az ő sorsa lényegében a hallgatás, a csöndes jelenlét, s a döntő pillanatban kimondott igen volt. Ebből a hallgatásból már a csalatkozhatatlanság dogmatizálása után, 1870 végén lépett ki, amikor levélben kereste meg Rómából Simor primást, kérve határozott fellépését a tanítás elfogadása, ill. kihirdetése terén, a magyar püspökök körében: „*Ha kificzamodott eszüekkel kell élnünk, legalább ne mondja majd a történelem, hogy fejünket vesztettük mi, 'qui sumus sal terrae', mondja inkább annak idejében: hogy mi mindent felejtve vagy megvetve lapultunk ama kereszthez, melynek hirdetésére valánk hivatva és készebbek valánk annak lábainál vérünket ontani, hogysem hallgatni akkor, midőn szólnunk kellett! Ellenségeinktől ugy sincs mit várnunk, csak Istentől, kinek így is oda szántuk s oda adtuk magunkat.*”

Ha visszagondolunk az otthoni politikai körülményekre, a püspökök korábban említett konfliktusaira, akkor az érthető fáradtságon túl, ami ekkorra már kétségkívül jelentkezett, teljes joggal vethették fel a kérdést: vajon meddig kell engedni a politikai nyomásnak, s hová vezetnek a temporáló, folyamatos kompromisszumokból születő döntések? Lehet-e a tanítást tisztán, önmagában képviselni? A püspöki kar elindult a következő évtizedek kompromisszumos útján, de a súlyos ütközések elől valójában nem lehetett teljesen kitérni, ez a politika-magatartás az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmeinek idejére már tarthatatlanná vált, elavulttá lett.

Jekelfalusy ezeket az évtizedeket nem érte meg, de már a zsinat idején határozottabb álláspontot képviselt, s az említett kompromisszumok útjára nem szívesen lépett, sőt „kenyértörést” is vállalt a súlyosabb ügyekben.

Placétum – a királyi tetszvényjog „köpönyege”

A politikai válasz a pápai tévedhetetlenségre Magyarországon hamar megszületett: Ferenc József 1870. augusztus 9-én kelt leiratában a magyar kormány előterjesztésére felújította a királyi tetszvényjog gyakorlatát, s a hírt rögtön közölték valamennyi püspökkel, mintegy figyelmeztetésként a zsinati határozatok kihirdetési tilalmára vonatkozóan. Bizonyos feltételezések szerint ez a megoldás Haynald ötlete lehetett. Amennyiben igen, valójában egy

játszma volt a magyar püspökök és a politika részéről, mintegy felmentést adva a püspökök számára hirdetési kötelezettségük alól.

A rendelkezés kifejezetten a vatikáni zsinati határozatoknak szólt, Eötvös József miniszter szeptember 29-én kiadott leiratában igyekezett is finomítani az értelmezést: nem vonatkozik a tiltás a bűn feloldozások, penitenciárius jellegű ügyekre, valamint a lelkiismereti ügyekre, melyek halasztást nem tűrnek, vagy valakinek a jó hírnevét veszélyeztetik. Ez utóbbi minősítéseket használta később kibúvóként Jekelfalussy, amikor a miniszter 1871. április 10-én kérdőre vonta: szerinte a zsinati határozatok sürgősek, halasztást nem tűrnek, és lelkiismeretben köteleznek, tehát kihirdethetők.

Közben Simor primás 1870. nov. 21-én kelt válaszában az uralkodónak kifejtette, hogy nem látja, milyen módon sértik a királyi jogokat a zsinati határozatok. Szerinte a püspökök sem jogsértés miatt találták időszerűtlennek a csalatkozhatatlanság dogmatizálását, és a szabadság ilyen korlátozása furcsa a liberális hatalomtól, valamint az egyház jogait súlyosan sérti, a belügyeibe avatkozva.

1870. szept. 20-án az olasz csapatok bevonultak Rómába, a pápa a Vatikán foglya lett. Simor püspöki körlevelet adott ki az alkalomból, a magyar kormány is a pápa biztonságát, működési szabadságát kérte. Ebben a lélektanilag kedvezőnek ítélt pillanatban, Rómában betegeskedve határozta el magát Jekelfalussy a zsinati határozatok közlésére.

Január elején Antonelli bíborosnak és Simor primásnak is jelezte a püspök közlési szándékát. Végül 1871. január 18-án küldte meg helynökének a határozatokat kihirdetés céljából, az egyházmegyei körlevélben, kellő ünnepélyességgel (imákkal-előkészületekkel övezve). A kihirdetésre március 3-án került sor, s ezt hamarosan követték a parlamenti interpellációk, sajtócikkek, felelősségre vonást követelve.

Április 10-én magyarázatra szólította fel Jekelfalusst a miniszter, igazoló jelentést kellett írnia magatartásáról. A püspök tetteit észérvekkkel teljes mértékben alá tudta támasztani, hiszen ismét lelkiismeretének és püspöki feladatainak megfelelően, következetesen viselkedett, viszont a „jogsértés” a kormányzat megítélése szempontjából kétségtelen volt. Így került sor 1871. szeptember 11-én a királyi feddésre, melyet Andrassy Gyula közvetített Budán, rövid személyes találkozó keretében. A püspök másnap levélben fordult az uralkodóhoz, de nem kapott választ.

A „játszmát” tehát eljátszották a szereplők, a „vesztes” Jekelfalussy püspök volt, de a helyzet groteszk voltára valójában jól rávilágít egy képviselőházi megjegyzés: a minisztert interpelláló beszédekben ugyanis általában az ország nyugtalanságát, háborgását emlegették a placétum megsértése miatt, mire egy replikázó feltette a költői kérdést a képviselőházban: vajon békétlenség és nyugtalanság uralkodik-e Székesfehérvárott, ahol a határozatokat kihirdették? A püspököknek tilos volt a közlés, míg a sajtó a különféle zsinattal kapcsolatos tudósítások keretében ezt lényegében szabadon megtette, ami szintén fonák helyzetet eredményezett.

A határozatokat egyébként később, 1872-ben az újonnan kinevezett Schopper György rozsnói püspök is kihirdette, ő szintén feddésben részesült, ebben az ügyben tehát már nem maradt teljesen egyedül Jekelfalussy püspök.

A tévedhetetlenség dogmájának utóélete

A pápai tévedhetetlenségről elfogadott dogma végül így szólt:

„Amikor a római püspök „ex cathedra” (tanítói székéből) beszél, azaz, amikor minden keresztények pásztornak és tanítójának a feladatát teljesítve legfelsőbb apostoli akaratának nyilvánításával meghatározza, hogy egy-egy hitbeli vagy erkölcsi tanítást az egyetemes Egyház számára kötelező, akkor Szent Péter személyén át megígért isteni segítség révén azzal a tévedhetetlenséggel bír, amellyel az isteni Megváltó a hitre vagy az erkölcsökre vonatkozó tanítás meghatározására nézve Egyházát felkészültté akarta tenni; ezért a római pápa ilyen

határozatai nem az Egyház beleegyezése miatt, hanem önmagukból kifolyólag megmásíthatatlanok. Ha pedig valaki ezen határozatunknak ellentmondani mer, – amitől Isten mentsen – az legyen kiközösítve.” (DH 3074)

Bár a szöveg világosan hitbeli vagy erkölcsi tanítást említ, a korszak politikusai nyilván ennek tágran értelmezésétől tartottak, és különösen fenyegetőnek érezték, hogy ez a lehetőség kifejezetten a pápa személyét illette (ld. „*nem az Egyház beleegyezése miatt, hanem önmagukból kifolyólag*” részt). IX. Piusnak ugyanakkor biztosságot adhatott, hogy a pápa tanítói feladatát szükség esetén kellő nyomatékkaal, saját hatáskörében gyakorolhatja. A dogmával kapcsolatos félelmeket az utókor nem igazolta, politikai vonatkozású ügyekben a pápa nem élt ezzel az eszközzel, mint „fegyver”, tehát hatástalan maradt. Az időszerűtlenség érvét pedig utólag felülírta a püspökök egyenként, írásban kinyilvánított elfogadó nyilatkozata. A tanításban tehát mindenütt megjelent, viszont a fogadtatása, és kommentárjai különbözhettek, egyéni érzelmeknek megfelelően. A heves viták, személyeskedések eredményeként a résztvevők közül ugyanis sokan hordoztak sebeket, melyek csak lassan gyógyultak, ezekről általában nem szívesen beszéltek. (IX. Pius pápa viszonya általában megromlott, távolságtartóvá vált a magyarországi püspökökkel.)

A politikai okokból félbeszakadt zsinatot végül a II. vatikáni zsinat fejezte be, megerősítve a pápai tévedhetetlenség dogmáját az összegyház tévedhetetlenségéről szóló tan fényében, és a püspöki kollegialitás megfogalmazásával (LG 12, 22, 25).

Irodalom, források:

- Adriányi Gábor: *A magyar Egyház és a Vatikán (1848–1918)*. In: Zombori István (szerk.) Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve. 337 p. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség; Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 1996. pp. 211-254.
- Adriányi Gábor: *A magyar kormány intervenciója az I. Vatikáni Zsinaton 1870*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3: pp. 121-126. (1991)
- Adriányi Gábor: *Simor primás és az I. Vatikáni Zsinat: 1869–1870*. In: Beke M (szerk.) Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért. A Vatikáni Kiállítást Előkészítő Bizottság, az Esztergom-budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által rendezett történész konferencia előadásai 2000. május 4-5. 205 p. Budapest: Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága, 2001. pp. 179-188. (Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis 1)
- Adriányi Gábor: *Ungarn und das I. Vaticanum*. Böhlau Verlag Köln Wien, 1975. Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte 5. pp. 567.
- Kálmán János dr.: *Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspök és a vatikáni zsinat*. Kézirat (teológiai doktori értekezés, év megjelölés nélkül, valószínűsíthetően az 1930-as évekből), Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Kézirattár, No.1615. pp. 151. (+ mellékletek)
- Kruesz Krizosztom *pannonhalmi főapát emlékiratai 1866-1870*. Főapátsági Könyvtár, PHFK Benedictina gyűjtemény BK 263 I./1. Kruesz Kriszosztom
- Lakatos Andor: *Haynald Lajos kalocsai érsek és az I. Vatikáni Zsinat*. In: Kút (Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola kiadványa) 2. évf. 2-4. szám, Fialat egyháztörténészek konferenciájának előadásai 2003. okt. 28. pp. 7-33.
- Salacz Gábor: *A vatikáni zsinat és a placétum*. In: Klebelsberg évkönyv, Bécs, 1934. pp. 392-433.